

Svetozar Marković írásai*

Danilo Kecić

Svetozar Markovićról, a szerb nép nagy függetlenségi- és szabadságharcosáról, a szocializmus szerbiai és balkáni fáklyahordozójáról, a bátor lázadóról és a balkáni népek testvériségének és egységének kovácsáról többet írtak, mint újabb történelmünk bármelyik személyiségéről. A róla szóló cikkek és a mélyebb elmélkedés nélkül papírra vetett, többé-kevésbé töredékes, csonka monográfiák hiányosan, halványan világították meg Marković életművét, szűk szemszögből vagy szubjektív módon tárgyalták és értékelték sokrétű és termékeny munkásságát.

Az írók és közírók, történészek és bölcsészek, politikusok és teoretikusok hosszú sora kísérte meg tárgyilagosan ábrázolni, elemezni és értékelni a múlt századbeli Szerbia e legmarkánssabb és legjelentősebb személyiségének életútját és művét. A kortársaknak ez nem sikerült, mert nem volt annyi pénzük, hogy megindítsanak egy olyan kiadványsorozatot, amely erre lehetőséget nyújtott volna, az a kevés pedig, amit a szükséges történelmi távlat nélkül írtak róla, nem ábrázolja teljesen és történelmi jelentőségének megfelelően Marković szerepét az akkori polgári társadalom fájdalmas bajainak gyógyi-

tásáért, a szocializmus eszméjéért vívott harcban.

Mások, a polgári történészek — elsősorban dr. Jovan Skerlić és Slobodan Jovanović —, meglehetősen terjedelmes monográfiát adtak Svetozar Markovićról, de többé-kevésbé irányzatosan, néha becsmérlően és idealista beállításban. Skerlić még itt-ott történelmileg többé-kevésbé megfelelően és viszonylag helyesen értékelte Markovićot, de Slobodan Jovanović lebecsülte személyét és politikai szerepét.

Másfelől a vályevói szocialistáknak egy csoportja még 1875-ben kezdeményezte Marković munkáinak kiadását, aztán Jaša Prodanović is megkísérelte ezt, majd a háború előtt Veselin Masleša sajtó alá rendezte egyes műveit, előszót is írt hozzájuk, de nem adhatta ki, mert a cenzúra megtiltotta. Ezenkívül semmi sem történt 1945-ig.

A felszabadulás után több kisebb és nagyobb mű foglalkozott Markovićtyal, de valamennyi nagyobbára életrajzi és történelmi adatokra szorítkozik, és nem tanulmányozza behatóan és átfogóan Marković munkásságát, általános

* Svetozar Marković: *Sabrani spisi, I. kötet, Kultura, Belgrád, 1960.*

jugoszláv jelentőségét meg a nemzeti és osztályellentétek megoldása felé vezető forradalmi út megjelölésében kifejtett tevékenységét.

Noha Marković sok nézetét már időszertítenítette a materialista és szocialista elmélet általános fejlődése, kétségtelen, hogy munkássága — mai szemmel nézve — irányadó hatású volt történelmünkben és kultúránk kibontakozásában, s hogy sok nézete tartós értékű, szocialista gyakorlatunkban is jelentős. Ez elsősorban a széles népi önkormányzat politikai és gazdasági alapelveiről megalkotott helyes elképzelésre vonatkozik; ezt az elképzelést helyezte szembe az állami centralizmussal, s e nézeteinek helyességét napjaink történelmi eseményei is megerősítik.

„Még az is, aki csak felületesen ismeri Svetozar Marković munkásságát, sokoldalú eszmei és politikai tevékenységét — írja Petar Stambolić elvtárs Svetozar Marković *Összegyűjtött Műveinek* előszavában —, csodálattal adózik mindaz előtt, amit nem egészen hét év alatt alkotott. Noha mindenfelől támadták, üldözték és többször letartóztatták, s habár beteges volt és nem rendelkezett elegendő anyagiakkal, óriási erőt fejtett ki, roppant állhatatosságról és harcias szellemről tett tanúbizonyságot. Sokat írt, sok kérdéssel foglalkozott, közvetlenül szervezte a politikai harcot, néhány lapot indított és szerkesztett, politikai kapcsolatot tartott fenn híveivel. Abban, hogy ő értette meg legjobban saját korát, a Szerbiában uralkodó viszonyokat, abban, hogy sokáig ő képviselte Szerbia társadalmi eszméinek legmagasabb szintjét, s munkásságának bőségében — erőteljes egyénisége, tehetsége jutott kifejezésre.”

Svetozar Marković munkásságának általános jelentősége, frissesége és időszertívenessége szükségessé tette tehát műveinek gyűjteményes kiadását. Ezt a feladatot a Kultura Könyvkiadó vállalta magára, jeles tudósok — dr. Miroslav Djordjević, dr. Ilija Stanojčić és Slobodan Komadinić — közreműködésével. Ezzel kétségtelenül „kielégíti nyilvánosságunknak egy nagy szükségletét, és lerója tartozásunkat Svetozar Markovićnak, a szocializmus szerbiai úttörőjének”.

Petar Stambolić elvtárs az előszóban — írása túlnő az alkalmi előszók keretein — pregnánsan és plasztikusan is-

merteti a XIX. századbeli Szerbia társadalmi, gazdasági és politikai viszonyait, hogy színesen ábrázolt történelmi helyzetképebe illesztve mérje fel Svetozar Marković szerepét és történelmi jelentőségét. Sikerebben még senki sem értékelte Markovićot.

A szerkesztőség utána következő előszavában magyarázatot találunk arra, hogy mi tette szükségessé Marković összegyűjtött műveinek kiadását, s arról is tájékozódunk, hogy milyen nehézségekbe ütköztek a szerkesztők egyes írásainak indentifikálása alkalmával. Megtudjuk továbbá, hogy milyen módszer szerint rendezték el az írásokat, s hogy nyelviileg mit módosítottak rajtuk.

A most megjelent első kötet tartalmazza Marković leveleit és az 1865-től 1871-ig, tehát a legkorábban írt munkáit. Ezek világosan feltárják eszmei álláspontját, nézeteit és tevékenységét, és beszédesen bizonyítják, hogy már akkor pozitív ellenzéki és haladó eszmei tevékenységet fejtett ki.

A szerkesztésben felmerült nehézségek zömével a tudósok sikeresen megbirkóztak. Ebbe a kötetbe néhány olyan levelet is bevettek, amelyeket a korábbi kísérletek alkalmával kihagytak, de ez nem hat a Markovićról kialakítandó képünk hitelességére és teljességére. Másrészt kihagytak olyan cikkeket és leveleket, amelyek ismétlik a valahol már elmondottakat, s nem tartalmaznak semmilyen lényeges elemet.

Az írások sorrendjét a könyvben a szerkesztők az időrendi elv szerint hátrózták meg. Az írás születésének időpontját vették figyelembe — ahol csak lehetett —, s nem a közzétételét.

A könyv néhány levélcsoportot tartalmaz, a cikkekből pedig a következőket közli: „Jelentés a szentpétervári »szerb község« évi közgyűléséről”, „A szerb ifjúsághoz”, „Irodalmi est”, „Hogyan neveltek bennünket?”, „Mit kell cselekednünk?”, „Szent jogunk”, „Le az álarcal!” „Költészet és gondolkodás”, „Nagy Szerbia”, „A vidovdáni urakhoz”, „A Béke- és Szabadságliga kongresszusa”, „Szerb családok”, „Alkalmass-e az asszony arra, hogy egyenjogú legyen a férfival?”, „Reális irány a tudományban és az életben”.

Míg az első tudósításokban („Jelentés a szentpétervári »szerb község« évi

közgyűléséről” és „Irodalmi est”) az orosz forradalmárok haladó eszméinek hatásával találkozunk, a „Szerb ifjúsághoz” című cikkében azt látjuk, hogy figyelme Szerbia felszabadítása és társadalmi-politikai kérdései felé irányul. („Hogyan neveltek bennünket?”). A „Nagy Szerbia” című cikkében Marković már láthatóan eltávolodik a liberálisoktól, s ekkor első ízben nyíltan támadja az uralmat és az egykori ellenzéket.

Két későbbi cikke — a „Szerb családok” és a „Nyílt levél Matić úrhoz” — még tisztábban és teljesebben magyarázza lázadó magatartását, az uralom és a liberálisok kérlelhetetlen bírálattát. A könyvbe foglalt utolsó írásában — a „Reális irány a tudományban és az életben” című tanulmányában — Marković még behatóbban, kifejezett tudományos törekvéssel igyekszik megismerni és irodalmunkba átvinni a modern materialista eszmét.

